

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян В.Ю. Уступительность : языковые святы // Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура : сб. ст. в честь Н.Д. Арутюновой. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — С. 255–266.
2. Евтюхин В.Б. Обусловленность // Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Поссесивность. Обусловленность. — СПб. : Наука, 1996. — С. 138–175.
3. Теремова Р.М. К вопросу о субкатегоризации уступительных ситуаций в современном русском языке // Грамматическая семантика слова и предложения. — Тарту : ТГУ, 1987. — С. 47–61.
4. Урысон Е.В. Семантическая и валентная структура слов с уступительным значением // Русский язык в научном освещении. — 2003. — № 2 (6). — С. 217–246.
5. Храковский В.С. Уступительные предложения в системе имплицативных конструкций // Общее языкознание и теория грамматики : материалы чтений. — СПб. : Наука, 1998. — С. 79–89.

УДК 81'246.2-053.2=161.2=112.2

ФОНЕТИЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ В УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКОМУ КОМУНІКАТИВНОМУ ПРОСТОРИ

Коливашко Я.В.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються основні аспекти мовної інтерференції. Особлива увага приділяється інтерференції на фонетичному рівні в усному мовленні дітей-білінгвів віком від 3-х до 6-ти років в умовах формування штучного українсько-німецького комунікативного простору. У висновках визначено основні фонетичні явища в німецькій мові, які завдавали складнощів під час освоєння мови у дітей, описується мовна компетенція дітей на фонетичному рівні та вплив розбіжностей у німецькій та українській мовах на просодичну структуру мовленнєвого повідомлення.

Ключові слова: білінгвізм, двомовність, фонетична інтерференція, діти-білінгви, комунікативний простір.

В статье рассматриваются основные аспекты языковой интерференции. Особое внимание уделено интерференции на фонетическом уровне в устной речи детей-билингвов в возрасте от 3-х до 6-ти лет в условиях формирования искусственного украинско-немецкого коммуникативного пространства. В выводах определены основные фонетические явления в немецком языке, которые вызывали трудности у детей во время изучения, описывается языковая компетенция детей на фонетическом уровне и влияние несовпадений в немецком и украинском языках на просодическую структуру языкового сообщения.

Ключевые слова: билингвизм, двуязычие, фонетическая интерференция, дети-билингвы, коммуникативное пространство.

The article considers basic aspects of lingual interference. Special attention is paid to interference at phonetic level in the oral speech of 3–6 years old bilingual children under conditions of artificial Ukrainian-German communication environment. The article discusses the main phonetic phenomena in German which caused children difficulties in the process of learning the language. The article describes children's language competence at the phonetic level and addresses discrepancies in German and Ukrainian that impact the prosodical organization of speech structures.

Key words: bilingualism, phonetic interference, bilingual children, communication environment.

Вступ. У процесі формування двомовності в мовленні білінгва спостерігаються порушення реалізації системи нерідної мови та її норм, які зумовлені взаємодією у свідомості систем і норм двох, а іноді й більше мов. Такі порушення зумовлені дією мовної інтерференції та виявляються при недосконалому володінні мовою на різних рівнях будь-якої системи цієї мови.

Актуальність роботи визначається спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення особливостей мовних і мовленнєвих фактів, встановлення й інтерпретацію причин виникнення інтерференції та розкриття механізмів її породження, встановлення закономірностей функціональних змін, що супроводжують зазначене явище.

Постановка наукової проблеми полягає у вивченні мовних проблем дитячого білінгвізму, у встановленні загальних та специфічних характеристик розвитку білінгвального мовлення дітей, які одночасно засвоюють дві мови — українську та німецьку.

Літературні джерела та публікації. Висвітленню проблеми мовної інтерференції в умовах білінгвізму присвячені праці низки лінгвістів, психологів та лінгводидактиків, які зробили суттєвий вклад у цьому напрямку: В. Авроріна, О. Верещагіна, Ю.В. Виноградова, Ю. Жлуктенка, Л. Щерби, К. Ханазарова, О. Швейцера, Н. Шумарової, В. Ярцевої, Л. Блумфілда, Е. Блохера, В. Маккея, Ж. Макнамарі, У. Вайнрайха.

Мета статті полягає у виявленні мовної інтерференції у дітей віком від 3-х до 6-ти років на фонетичному рівні мовної системи в умовах одночасного штучного білінгвізму.

Виклад основного матеріалу. Проблема лінгвоінтерференції достатньо складна, багатогранна, остаточно не вивчена й потребує детального дослідження. Спільним для мов різних народів є те, що вони, виконуючи комунікативну й когнітивну функції, відображають дійсність, у процесі чого створюються поняття про навколишній світ. Утім, навіть відображаючи ту саму об'єктивну дійсність адекватно й повно, мови по-різному членують її, накладаючи на процеси мислення свій відбиток, використовують не тільки різні матеріальні засоби, але й різні внутрішні форми. Сьогодні вчені в галузі мовних контактів говорять як про позитивний, так і про негативний вплив однієї мови на іншу. У той час, як явище, що відображає позитивний вплив однієї мови на іншу, визначається лінгвістами як «трансференція», більшість досліджень проводиться в галузі порушень мови білінгвів, тобто негативного впливу певної мови на іншу, що визначається терміном «інтерференція». Цей феномен може виявлятися як у усному, так і в писемному мовленні і є результатом контактування мов.

Широке застосування термін «інтерференція» набув лише після виходу у світ монографії У. Вайнрайха «Мовні контакти». У своїй роботі автор дав визначення інтерференції: «випадки відхилення від норм, які мають місце в мовленні двомовних індивідів у результаті того, що вони володіють більше ніж однією мовою, тобто внаслідок мовного контакту» [1, с. 22]. Під інтерференцією також розуміють «вплив мовних систем в умовах природної чи штучної двомовності, що виникає під час мовних контактів і виражається у відхиленнях мовної норми і системи другої мови під впливом когніцій рідної мови» [2, с. 216].

У більшості випадків причини явищ інтерференції можна визначити лінгвістичними

методами: порівнявши фонетичні й граматичні системи двох мов і визначивши їх відмінності. Найбільше у мовленні виявляється фонетична інтерференція (*дали* — ФІ). Первинність звукової форми мови щодо письмової дозволяє стверджувати, що оволодіння фонологічною системою мови є основною проблемою при її активному вивченні. ФІ пронизує всі рівні фонетичної системи мови (сегментний, просодичний, інтонаційний) та всі звукові одиниці (звук, слово, синтагму, фразу, текст) і породжує «негативний мовний матеріал» у мовленні білінгва, що впливає на ступінь розуміння висловлювання носієм мови, на кінцевий результат мовленнєвої комунікації в цілому [3, с. 211]. Інтенсивність вияву ФІ залежить від рівня іншомовної компетенції білінгва, яка, у свою чергу, визначається типом білінгвізму мовця, культивованого його мовленнєвим оточенням.

Німецька і українська мови є не близькосторідними, а це означає, що в системі голосних і приголосних звуків є розбіжності і вони різняться і кількісно, і якісно. Ми звернули увагу на особливі фонетичні явища в системах приголосних та голосних звуків української та німецької мови, які або відсутні взагалі в одній з мов, або дуже відрізняються, що в результаті приводить до похибок у вимові. Отже, нижче ми хочемо виділити основні явища в німецькій мові, які завдавали складнощів під час освоєння мови у дітей. Серед них:

- аспірація;
- наявність задньоязикового зімкненого носового сонанта [ŋ];
- відсутність подовження приголосних;
- наявність носових голосних;
- специфіка утворення вібрантів.

У німецькій мові приголосні звуки вимовляються з аспірацією. В українській мові артикуляції приголосних звуків вона не притаманна. Цей феномен спостерігається при вимові глухих зімкнених [p], [t], [k]. Напруження артикуляції і різні ступені придишу німецьких глухих щільних звуків залежать від їхньої позиції у структурі слова — сильніший або слабший придиш; воно найсильніше в початковому звуці перед наголошеним голосним і в абсолютному кінцевому звуці наголошених складів, наприклад: *Kind, Tag, Park*; слабке — у ненаголошених складах перед редукованими голосними, наприклад: *Palast, Tablette, Kosmetik*.

Приклад 1:

Дамір (3,11): *Pilz!*

Марк (4,9): *Ich habe Kohl gefunden!*

При артикуляції приголосних мускульне напруження та сила повітряного потоку більші, ніж в українській мові. При цьому глухі приголосні є більш напруженими, ніж дзвінки. Коли Дамір та Марк вживали слова *Pilz* та *Kohl*,

приголосні звуки [p] та [k] не вимовлялися з аспірацією. Оскільки українська мова, де цей феномен відсутній, є домінуючою у цих дітей, то в німецькій мові аспірація, незалежно від позиції звуків в структурі слова, не завжди спостерігається.

Наявність задньоязикового зімкненого носового сонанта [ŋ].

[ŋ] — один із найкоротших приголосних звуків німецької мови. Він є монофтонгом, а не поєднанням [ŋ] та [g]. Необхідно звернути увагу на те, щоб цей носовий звук вимовлявся як єдиний і не мав закінчення g або k у наступному складі. Мова не йде про [ŋ] тоді, коли n і g збігаються в межах одного слова на стику морфем. Поєднання приголосних ng вимовляється у таких словесних моделях із двома окремими приголосними. Поява ж німецького звука [ŋ] залежить від позиції: він вимовляється тільки у середині чи у кінці слова, але ніколи не перебуває на початку.

Приклад 1:

Дануся (4,5): *Achtung! Ich weiß! Das ist die Uhr!*

Так, коли Дануся вжила слово *Achtung*, то відбулася заміна задньоязикового зімкненого носового сонанта [ŋ] на [n], [z]. Це пояснюється тим, що українська мова відрізняється від німецької фонематично і в її системі приголосних взагалі відсутній задньоязиковий зімкнений носовий сонант [ŋ]. Слід зауважити, що цей приголосний звук є одним із найважливіх при засвоєнні звуків на ранньому етапі вживання мови.

Відсутність подовження приголосних.

У німецькій мові подвійні приголосні не подовжуються при вимові. Подовження приголосних можливе лише на стику морфем у тих випадках, коли закінчення однієї морфемі й початок іншої представлені однаковою звуком. В українській мові приголосні звуки подовжуються, наприклад: життя [ж`итт`а].

Приклад 1:

Аделіна (3,6): *Ich will mit Anna [a:nna] arbeiten.*

В артикуляції Аделіни відбувається подовження подвійного приголосного звука [n], що стає причиною подовження голосного заднього ряду a.

Приклад 2:

Сократ (4): *Sonne [ˈzo:nnə] scheint hell heute.*

В артикуляції Сократа відбувається подовження подвійного приголосного звука [n], що стає причиною подовження голосного заднього ряду o.

Як ми бачимо, подвоєння приголосних літер на письмі у дітей, в умовах штучного білінгвізму, матиме подовження в артикуляції. Це також стає причиною подовження голосних перед

подвоєними приголосними, хоча вони слугують для того, щоб показати, що попередній голосний має вимовлятися коротко.

Наявність носових голосних.

У німецькій мові є носові голосні, серед них: [ã], [ɛ̃], [õ], [œ̃]. Існує тенденція вимовляти запозичені звуки так, як вони вимовляються у мові-джерелі. У німецькій мові є чимало запозичень з французької, а разом із французькими словами було перенесено і носові голосні. На сучасному етапі розвитку мови співіснують два способи артикуляції:

— на французький лад;

— наближений до німецьких вимовних звичок.

Приклад 1:

Адріан (3,4): *Mein Vater arbeitet im Restaurant [rɛstoˈrɑnt]*

В артикуляції Адріана при вимові французького запозичення *Restaurant* [rɛstoˈrɑ̃] відсутній носовий голосний [ã].

Приклад 2:

Марк (4,9): *Mein Cousin [kuˈzɛn] hat Geburtstag.*

В артикуляції Марка при вимові французького запозичення *Cousin* [kuˈzɛ̃] відсутній носовий голосний [ɛ̃].

Приклад 3:

Девіна (3,8): *Mein Kleid ist rosa. Mama sagt Fasson [faˈson] alja Barbi.*

В артикуляції Девіни при вимові французького запозичення *Fasson* [faˈson / faˈsɔ̃n] відсутній носовий голосний [õ].

Приклад 4:

Аделіна (3,6): *Parfüm [paˈfu:m] für Mama, sie hat heute Geburtstag!*

В артикуляції Аделіни при вимові французького запозичення *Parfüm* [paˈfœ̃n] відсутній носовий голосний [œ̃].

Отже, ми бачимо, що відсутність в українській мові носових голосних [ã], [ɛ̃], [õ], [œ̃] є причиною неправильної вимови деяких запозичень з французької мови, які активно вживаються в німецькій мові.

Специфіка утворення вібрантів.

Як в українській, так і у німецькій мовах є звуки-вібранти. Але вони кардинально відрізняються один від одного. Вібранти німецької мови [r], [R] та вібрант української мови [p] важко зіставляти, хоч передньоязикове [r] та українське [p] схожі за артикуляційним укладом. Більшого поширення, ніж передньоязикове [r], набуло увулярне [R], якого немає в українській мові і навколо якого спостерігається велика варіативність. Можна встановити три основні типи, де є відмінність з українським [p] і які можна пояснити лише правилами артикуляції в німецькій та українській мовах.

Увулярне [R].

Приклад 1:

Педагог нім. мови: *Finden Sie Gegensätze auf den Bildern. Mark?*

Марк (4,9): *Berg und Tal.*

Увулярне [R] утворюється завдяки вібрації маленького язичка, а задня спинка язика підіймається до м'якого піднебіння. Увулярне [R] переважно дзвінке.

Язичкове [r].

Приклад 1:

Педагог нім. мови: *Taras, welche Vögel weißt du?*

Тарас (4,5): *Meise, Sperling, Rabe, Taube...*

При язичковому [r] між задньою спинкою язика і маленьким язичком утворюється щілина.

Вокалізоване [ʌ]

Приклад 1:

Педагог нім. мови: *Schau mal, was ist das?*

Дамір (3,11): *Uhr. Aber sie ist kaputt.*

Вокалізоване [ʌ] утворюється внаслідок розширення щілини. Тембр [ʌ] подібний до [a] з домішкою [oe], або [ɔ].

В українській же мові широкий кінчик язика піднятий до верхніх альвеол та вібує в інтенсивному струмені повітря, завдяки чому і виникає звук [p].

Висновки. Отже, на фонетичному рівні в системі голосних і приголосних звуків є

розбіжності — і кількісні, і якісні. Деякі фонетичні явища в системах приголосних та голосних звуків української та німецької мови або відсутні взагалі в одній із мов, або дуже відрізняються, що в результаті приводить до похибок у вимові дітей. Ми виокремили основні явища в німецькій мові, які завдавали складнощів під час освоєння мови у дітей: аспірація, наявність задньоязикового зімкненого носового сонанта [ŋ], відсутність подовження приголосних, наявність носових голосних та специфіка утворення вібрантів. Результати дітей на фонологічному рівні загалом можна оцінити позитивно. У більшості дітей відсутній акцент або наявні лише незначні відхилення від норми. Помилки в артикуляції найчастіше трапляються у деяких звуках та закінченнях, які в українській мові просто відсутні. Таким чином, можна зробити висновок, що діти дуже добре імітують артикуляцію та вимову. Слід розуміти, що усі розбіжності, які наявні в німецькій та українській мовах на фонетичному рівні, не надто впливають на порозуміння під час спілкування, але вимова домінуючої мови буде чинити вплив на просодичну структуру мовленнєвого повідомлення: ритмічний, синтагматичний, фразовий та логічний наголоси; мелодичне оформлення фрази; паузацію; темп мовлення; позицію у мовленнєвому повідомленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайнрайх У. Языковые контакты: состояние и проблемы исследования. — Киев : Вища школа, 1979. — 263 с.
2. Виноградов В. Лингвистические аспекты обучения языку. — М., 1976. — Вып. 2, с. 28–56.
3. Щерба Л. Избранные работы по языкознанию и фонетике. — Л., 1958. — С. 33–42.